

ABDÜLHAK HÂMİD'İN ESERLERİNDE OSMANLI TARİHİ

Sema UĞURCAN*

ÖZET

Abdülhak Hâmid'in şiir ve piyeslerinde Osmanlı tarihi ile ilgili pek çok malzeme vardır. Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süredeki bazı tarihî durum, şahıs ve olayları yorumlar. Murad Hüdâvendigâr, Yıldırım Bayezid, Fatih, Selim, Kanunî gibi padişahların icraatından söz eder. XIX. ve XX. yüzyıldaki Osmanlı savaşlarını aksettiren şiirler yazar. Hâmid; Osmanlı tarihine, özellikle kuruluş ve yükseliş dönemlerine "yüceltme" ile bakar. Bozgun yıllarındaki şanlı maziden örnekler vererek bir telafi mekanizması yaratır.

Anahtar kelimeler:

Abdülhak Hâmid, edebiyat-tarih ilişkisi, Osmanlı tarihi, büyüklük iradesi, millet-devlet-lider ilişkisi.

Yeni Türk edebiyatında tarihî konulara ilgi Namık Kemal ile başlar. Abdülhak Hâmid bu hususta onun en yakın takipçisidir. Ailesinde tarihçilerin bulunması, tarihi mekânlarla küçük yaşta karşılaşması, "alelâlede"den değil "büyük"ten hoşlanması, romantik edebiyatın tesiri Abdülhak Hâmid'in tarihi sevmesinin sebepleri arasında sayılabilir. Hâmid, olay ve insan olarak tarihten tamamlanmış örneği alır. Bu gerçeğin iç yüzünü tahayyül eder ve "Hâmidâne" bir şekilde yeniden kurar. Tarihteki başarıları yüceltir veya hataları naklederken, Osmanlı dönemine ağırlık verir. Bu ilgide, İslâm ve Osmanlı ideolojisinin de etkisi vardır.

Tarihte daimî bir oluş ve akış gören Abdülhak Hâmid, bir şey bittiği anda yenisinin başladığına inanır. Dünyanın bir yüzü kararırken, diğer yüzü aydınlanmaktadır. Onun tarihî eserlerine bütün hâlinde bakıldığında, devletlerin kaderiyle ilgili bir başlama-bitme sürecini işlediği görülür: İlhanlı Tatar devleti yıkılırken, Osmanlı devleti doğmaktadır. Endülüs yıkılırken Osmanlı yükselmekte, Osmanlı yıkılırken yeni Türkiye devletine geçilmektedir. Biten ile başlayan arasındaki temel farkları dile getirmek, "tezatlar şairi" Abdülhak

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Hâmid'in hoşuna gider. Hâmid'e göre devletlerin temelinde milletler vardır. Milletler yekpare olduğu ve kendisine lider bulduğu takdirde, içindeki temel dinamiklerle devlet kurması zor değildir. Yazarın tarihte gördüğü oluştardan birisi budur.

Hâmid'in Osmanlı tarihiyle ilgili eserlerinden (şiir-piyes) hareket edersek, devletin kuruluşundan yıkılışına kadar şu olay, durum, şahıs ve meselelere yer verdiğini tespit edebiliriz:¹

Osmanlı devleti bir kaç yüz çadırılık halk tarafından kurulmuştur. Metaforlarla konuşmayı seven Hâmid,

Düş-ı kuvvete rekz etmişiz hıyâm (Arzîler, s. 63)

der. "Çadırı kuvvetin omuzuna dikmek" ifadesinde, devletin millete dayandığı, devlet ve milletin gücünü yüce prensiplerden aldığı şeklinde bir anlam gizlidir. Bu prensipler aşağıda açıklanacaktır.

Osmanlı'nın kuruluşundan ilk bahseden eser *İlhan* piyesidir. Piyese göre yeni kurulan Osmanlı devleti belde yıkmaz, çöle medeniyet getirir. Bu, piyes kahramanlarının mensup oldukları İlhanlı Tatarlarından farklı bir davranış şeklidir. Kosova savaşına da yer veren *Turhan* piyesinde Osmanlı hanedanından kahramanlar vardır. Hâmid'in anakronizme düştüğü bu piyeste İlhanlı Tatarları, Osmanlılara yardım için Kosova savaşına giderler. Piyesin kendi gerçeğine göre, Kosova'da ordugâhta Osmanlı hanedanından üç nesil Nilüfer Hatun, Murad Hüdavendigâr, oğulları Bayezid, Yakup Çelebi ve eşleri savaşta bir aradadır. Savaş ve ordugâh tasvirleri yapmakta daima başarılı olan Abdülhak Hâmid, Kosova'da Balkanları mağlup eden Osmanlıların kahramanlık, birlik ve adalet prensiplerine dayandığını gösterir. Adalet gelince tefrika gittiği için bütün devletler Osmanlı birliğine katılmışlardır. Yabancı hanedanlara mensup gelinler, Osmanlı kadını haline gelmişlerdir. Müttefikler Osmanlı devletinin evlâdı olmuştur. Bu özellikleri ile Osmanlı doğuyu ve batıyı birleştirecek, Hristiyan Balkan dünyasını siyasî hakimiyetine alacak güçtedir. Osmanlı devletinin ileri görüşlü hükümdarları vardır. Murad Hüdâvendigâr, zafer ile bozgunun birbirini takip edebileceğini söyler. İyi idareci, zaferlerin ardından gurura kapılmayan, tayakkuzu elden bırakmayan,

¹ Abdülhak Hâmid Tarhan'ın şu eserlerinden faydalanılmıştır: *Macera-yı Aşk*, İstanbul 1290; *İlhan*, İstanbul 1329, Tanin Mat., 155 s.; *Turhan*, İstanbul 1332, Yeni Osmanlı Mat., 160 s.; *Tayflar Geçidi*, İstanbul 1338, İkdâm Mat., 67 s.; *Ruhlar*, İstanbul 1922, Mahmut Bey Mat., 155 s.; *Arzîler*, İstanbul 1925, Akşam Mat., 97 s.; *Hep yahut Hiç / İlham-ı Vatan* (Haz. İnci Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri* 3, İstanbul 2000, Dergâh Yay., 2. baskı, 435 s.) İktibaslar eserlerin bu baskılarından yapılmıştır.

zamanın kanununu ihmal etmeyen insandır. Barışı savaştan daha değerli bulan Hâmid, Sultan Murad'ın ağzından savaş aleyhtarı sözler söyler. Savaş ve istilâ, sonucunda iyilik ve adalet getiriyorsa iyidir. İyi hükümdar, büyüklüğün prensiplerini zayıfa karşı göstermelidir. Özellikle esirlere iyi davranmalıdır.

Abdülhak Hâmid, Murad'ın Miloş tarafından öldürülüşünü, Sırp'lar tarafından işlenmiş fanatik bir cinayet olarak yorumlar. Buna rağmen Miloş'un millî kını işe yaramamış, ölüm Osmanlı'nın Rumeli'deki varlığını kesinleştirmiştir.

Bayezid tahta geçer geçmez, iktidarına ortak olmasın diye kardeşi Yakup Çelebi'yi öldürür. Bayezid döneminde Timur'la yapılan Ankara savaşı, büyümekte olan Osmanlı'nın ilk ciddi yenilgisidir. Osmanlı tarihinin bu dönemini Hâmid *Tayflar Geçidi* diyalogunda canlandırır... *Tayflar Geçidi*'nde Abdülhak Hâmid metafiziğe yer verir. *İlhan ve Turhan*'ın yüzlerce yıl önce ölen kahramanlarının bedenleri 20. yüzyılda, yer altında tayfa dönüşmüştür. Sadece bilinçleri çalışmakta ve geçmişteki hareketleri konusunda birbirleriyle münakaşa etmektedirler. Eserde Timur'un tayfı İlhanlı Tatar hanedanının, Bayezid'in tayfı, Osmanlı hanedanının temsilcisidir. Her ikisi de kendi liderliğinde bir Türk birliği kurmak istemişlerdir. Hâmid'e göre tarihte anlaşmazlıklar tarafların daima kendilerini haklı görmelerinden kaynaklanır. Burada da tayflar, kendi icraatını haklı çıkaracak deliller ileri sürerler. Osmanlılık ideolojisi-ndeki Abdülhak Hâmid Yıldırım Bayezid'den yanadır. Onun kendisini savunmasına, Timur'un kendisini savunmasından fazla ağırlık verir. Savaşın başlama sebebi, Bayezid'in Timur'dan kaçıp kendisine sığınanları geri vermemesi yüzündendir. Timur'un tayfı, Bayezid'in gururu yüzünden, barış teklifini reddettiğini söyler. Bayezid'in tayfı, barış şartlarının zorlayıcı ve haysiyet kırıcı olduğunu ileri sürer. Savaş sırasında tarihteki hakikate uygun olarak, Osmanlı ordusunda bulunan Tatarlar Timur'un tarafına geçerek, Osmanlıların yenilmesine yol açmıştır. Bayezid, savaşta yenilmeyi tarihte görülen sebeplere bağlar. Ama *Turhan*'ın kahramanı Kanbur'un tayfı (tarihî değil hayalî bir şahıs) Bayezid'in yenilme sebebi olarak, kaderin "cüz'î irade"ye dayanan işleyişini gösterir. İnsanların başına gelenler, işledikleri kötülüklerin cezasıdır. Kanbur'a göre Bayezid'in iktidar uğruna kardeşi Yakub'u öldürmesi, ileride onun başkası tarafından cezalandırılmasına yol açmıştır. Lider hata işleyince, bedelini kendisiyle birlikte millet de öder. Tabii tarihteki konjonktürler bu kadar basit oluşmuyorlardı. Tarihî vâkıa burada "Hâmidvari" şekilde aşırı yorumlanır. Bayezid'in tayfı ebediyetin penceresinden tarihe sürekliliğini görmüş bir kişi olarak, Ankara yenilgisine rağmen kârlı çıkanın Osmanlı olduğunu iddia eder.

Bayezid, Timur ile kendi arasındaki farkı; kılıcı zulüm için kullananla, zulmü engellemek için kullanan arasındaki farka indirir. Bayezid'in askerleri hisar inşa etmiş, Timur'un askerleri cesetlerden kuleler inşa etmiştir. Bayezid'in ordusunda yiğit ve alim, diğerininkinde canavar vardır. Bayezid, tarihin hatırasına güzel şeyler bırakmıştır. Atası kendisi ile iftihar etmiş, oğlu Çelebi Mehmet, Timur'un yıktığı birliği yeniden kurmuştur. Halefleri Osmanlı medeniyetini dünyanın en üstün medeniyeti haline getirmiştir. Böylece Tatar ile Osmanlı arasında *İlhan* piyesiyle başlayan mukayese devam eder. Bayezid'i öteki dünyada tek rahatsız eden şey, kardeşine yaptığı haksızlıktır. Bunun için özür diler ve kardeşi Yakup Çelebi de kendisini affeder.

Osmanlı tarihinin ilerleyişinde sıra Fatih'e ve Selim dönemine gelir. Hâmid gençken yazdığı iki şiirde "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret" ve "Kabr-i Selim-i Evvel'i Ziyaret" şiirlerinde onları yüceltmıştır. Hâmid şahsiyet, icraat ve arkasındaki prensipleri ile iki hükümdarı "büyük adam" olarak nitelendirir. Hâmid'e göre Fatih isabetli değerlendirmeler ile mazinin sınırlarını açar, geleceğin yolunu aydınlatır. Atalarının başlattığı işleri sonuçlandırır, haleflerinin işlerini kolaylaştıracak zeminler kurar. Savaş tekniğini geliştirir.

Hâkinden oldu nâbit esbâbı kârzârın (s. 401)

Yıldırıma benzeyen gücünden kimse kaçamaz. Fethettiği yerleri bahşiş ve yadigâr olarak halkına sunar, gitmediği yere şöreti gider. Hakimiyeti mekânda yayılma olduğu kadar gök yüzüne de yükselmiştir. Hâmid öldükten sonra hükümdarın gökyüzüne çıkmasını ruha ait bir fetih hareketi olarak gösterir.

Her dem açıktır sana ebvâb-ı arş-ı rahmet

Türbendir en azimi fethettiğin diyarın (s. 401)

Fatih toprağın derinliklerine de damgasını basar. Hâmid onu potansiyel bir enerji halinde sunar. Deha şulesinden bin parlak yıldızı vardır. Ölse bile terbiyesini alan kişilerin ufuklarında devam edecektir. Yaptığı bütün icraatın ardında tek bir niyet kendisini gösterir: İslâmı bütün insaniyet ile tanıştırmak.

Hamid en sevdiği şiiri "Kabr-i Selim-i Evvel'i Ziyaret"te Sultan Selim'i yüceltir. Selim'in fethettiği yerleri, Fatih'ininkinden daha bâriz olarak sayar. İran, Mısır, vakit kalsa idi Hint ve Çin... Selim İslâmiyetin ilk yayıldığı yerleri hakimiyeti altına almıştır. Selim'e "Hâdimü'l-haremeyn" olarak hitap ederken, yalnız somut bir tarihî olayın somut mukaddes eşyalarını telmihle kalmaz. Selim'in İslâmiyetin prensiplerine hizmet, ilâ-yı kelimetullah için hareketini özetlemek için kullandığını düşünüyorum. "*Zalâm içre hakikat tenevvür etmişti*" sözü ile peygamberimize verilen bir benzetme ile Selim'in şahsiyetini dile geti-

rir. Şiirde mensubiyet fikri kuvvetle işlenir. O Peygamberinin izinden, diğer hükümdarlar ve milleti Selim'in izinden giderler. Abdülhak Hâmid, Selim'in kısa süreli saltanata büyük işler sığdırdığını göstermek üzere şiirde hızla ilgili ifadeler kullanır. Selim sahip olduğu üç hızlı unsur, şöhreti, kılıcı ve atıyla ülkeler fetheder:

İnerdi sadme-i sıytiyle burçlar hâke

Kılardı cilve-i tigiyle berkler ric'at. (s. 405)²

Ardından Kanuni dönemi gelir. Bu dönem destanî şiir ile değil dram çatışması ile canlandırılır. Yazarın bitiremediği son tiyatro eseri *Kanuni'nin Vicdan Azabı*'ndan, üç şiir parçası yayınlanmıştır. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Hamid, Kanuni'nin oğlu Mustafa'yı öldürtmekten hissettiği vicdan azabını canlandırarak tarihi psikolojiye döndürmeye çalışır. Devlet reisinin yakınıni öldürmesi, Bayezid'de de görülmektedir. Eşleri bu idam emrinde rol oynamışlardı. İkisinde de Hâmid hareketi, "devlet-i ebed-müddet" için verilmiş bir karar kadar, iktidarlarına yönelmiş bir tehlikenin kaldırılması olarak yorumlar. Kanuni'nin vicdan azabı, Bayezid'inkinden daha derindir. Kanuni-Mustafa ilişkisi ile yazar, derunî bir azabdan başka bir hususu daha dile getirir. Bu kıymetli oğuldan sonra devlet kime kalacaktır? Kanuni diğer iki oğlunu Mustafa ayarında bulmaz. Kanuni acı ve azabdan kurtulmak için rüyaya, aşka ve tarihî harekete sığınır.

Kanuni ile Osmanlı yükselmesi sona erer ve iniş başlar. Yazar, Kanuni'nin hatasının bu inişi çabuklaştırdığını telkin eder. Arkadan toprak kayıpları başlar. Binlerce kale, şehir elden gider. Abdülhak Hâmid'in yaşadığı döneme ulaşılır. Fatih-Selim dönemi ile Hamid'in dönemi arasında yaşayanlar ve ölenler, o iki padişahın kabrini ziyarete devam ederler. Yani onlardan büyüklük dersi alırlar. Böylece milletin varlığı devam eder.

Abdülhak Hâmid, Osmanlı devletinin son dönemini rejim ve savaş meseleleri ile canlandırır. Zalim padişah motifi, Hâmid'in 33 yıl boyunca yazdığı tiyatro eserlerinde aktüel zaman için telmih vasıtası olur. Ancak Abdülhak

² Hâmid'in ilk piyesi *Macera-yı Aşk* masalımsı bir hüviyet taşır. Ancak içinde tarihe ait telmihler bulunur. Yavuz'un Şah İsmail ile savaşına yer verilir. Piyenin kahramanlarından Muzaffer, Çaldıran'da Osmanlı'ya esir düşen Taçlı Hatun ile dönemin şeyhülislâmlarından Cafer Çelebi'nin oğludur. Piyenin gerçeğine göre Cafer Çelebi Selim tarafından idam edilince Taçlı Hatun ortada kalır. Bir müddet sonra ölür. Muzaffer büyüyünce önce yeniçeri olur, sonra annesinin ülkesi İran'a gider. *Macera-yı Aşk*'ta masal unsurları tarihî unsurlardan daha fazladır. Olay daha çok Hindistan ve İran'da geçmektedir. Piyeste Osmanlı tarihine ait ayrıntılar burada anlatıldığı kadardır. Bu yüzden yazımızda Hâmid'in bu ilk piyesine fazla yer vermedik.

Hâmid, bu motifle hiç bir şahsı kasetmediğini, zulmün kendisine düşman olduğunu belirtir. Osmanlı devletinin bitiş döneminin temel siyasî olayları, 93 harbi, Teselya savaşı, Girit'in, Balkanların elden çıkması, Birinci dünya savaşı onun şiirine yansır.

Hâmid 93 harbi Osmanlı yenilgisini *Eşber* piyesinde Eşber'in yenilgisi ile aynı paralelde gösterilir. *İbni Musa*'da vatansever bir genç kıza vatan mersiyesi söyler. Abdülhak Hamid Merkad-ı Fatih'i Ziyaret şiirini 93 harbi sonucu İstanbul'un tehlikeye düşmesinin hemen ardından yazmıştır. Bu tarih, Fatih'in türbesinin değerini ve onu bekleyen kavmin sorumluluğunu arttırır. Millet Fatih'in Allah'ın nezdindeki makbuliyetine güvenir, ona sığınır. Fatih'in mezarından kalkıp bu korkunç şartlara son vermesini ister. Böylece Fatih'in varlığını kollektif bir kurtarıcı haline getirir. Hâmid'in Fatih şiirinde sergilediği bu medet umma, önemli bir vâkıyı gösterir. Sosyal-siyasî kriz dönemlerinde aydın tarihe giderek moral kazanmaya çalışır. Tarihte devlet-millet dinamiklerinin sebeplerini araştırır. Halk büyüklerin türbesine gider, onların varlığından güç alır. Ayrıca yazar, zamanın padişahına Fatih'i örnek gösterir.

Ardından galibiyeti ile 1897 Yunan savaşı gelir. Abdülhak Hâmid, "Ordu-yı Hümâyûnda Bir Şair" şiirinde, Osmanlılar ile Yunanlıları mukayese eder. Bu şiirde, Hâmid Türk edebiyatında başlayıcısı olduğu Yunan mitolojisini reddeder. Osmanlı Müslümanlarının manevî değerlerini, Yunan dünyasından daha büyük bulur. Zaferin kazanılması onu mutlu eder. Ancak dış politikadaki tecrübesiyle Osmanlıların bu zaferin nimetlerinden faydalanamayacaklarını sezer. Kazanma ve korunması sel gibi kana ve gözyaşına bedel Girit, inkılâbın ardından Yunanlılar tarafından ilhak edilir. Abdülhak Hâmid, adanın kaybı üzerine yazdığı "Girit İçin" şiirinde Osmanlı tarihinden ilham alarak bir çare sunar: Ataları karadan gemiler yürüterek olmazı olura çevirmiştir. Evlâtları da Girit'i istirdad için denizden hisarlar yürütmelidir.

Hâmid, annesi için yazdığı *Validem* mersiyesinin sonuna, Balkan bozgununun acılarını ekler. Sonucunun sorumluluğunu, idareci, aydın, halk... bütün Osmanlı milletine yükler. Evlatlar anne vatana karşı sorumsuzlukta devam ederse, anne vatan tarafından reddedileceklerdir. Böylece şair, bir kaç yıl sonra düşülecek durumu önceden haber verir. Bu durumdan kurtulmanın çaresini Hâmid yine tarihte bulur: Selim'in manevî meşalesine uymak, Selim'in uyduğu prensiplerle hareket etmek gerekmektedir. Hâmid, milleti iç ve dış tehlikelere karşı Selim'inki gibi demirden bir elin koruyabileceğini söyleyerek, millî lidere duyulan ihtiyacı dile getirir.

Abdülhak Hâmid Çanakkale zaferini "İlham-ı Nusret" şiirinde mucizeler devrine geri dönüş olarak nitelendirir. Ama bu zafer tek başına yeterli değildir. Osmanlı sona doğru yürümektedir. *Ruhlar* diyaloguna göre, bu yıllarda İslâm dünyası işlediği kabahatlerle, peygamberini dahi darıltmıştır: Yağma, nifak, fitne, kan dökücülük. Ardından Hz. Peygamberin ihtarı gerçekleşir. Hâmid'in eserlerindeki tarihi yürüyüşle 1918'lere gelinir. Bu tarih bir son mudur?

Ancak Hamid'in 1880'li yıllardan itibaren tekrar ettiği bir fikir vardır. Devletlerin temelinde millet vardır. Millet ölmezse devlet de ölmez. Bir devlet bitse de temelindeki dinamik güç sayesinde yeni bir devlet ortaya çıkar.

Burada Yahya Kemal'in Abdülhak Hâmid'den aldığı bir yorumu yer vereceğiz: Yahya Kemal Millî Mücadele sırasında yazdığı "O" başlıklı makalede "*Mustafa Kemal Paşa'nın simasını ileride tahattur edecek her Türk, onu Abdülhak Hamid'in 'Akardı pâyine mahşer misâl bir millet' mısraındaki çerçeve ile görecek. Çoktanberi bir millet bir oğlunun şahsında böyle temessül etmemiştir*" der.³ Yahya Kemal Selim'in hareketlerini ve kitleyi toplama işlemini tarif ederken Hâmid'in kullandığı şairane ifadenin, 1920'li yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıklarına da tıpatıp uyduğunu belirtir. Hâmid Osmanlının sona eriş dönemini canlandırdığı *Arzîler*'de "demirden elli" büyük liderin fonksiyonuna tekrar döner ve onun adını, yerini belirtir. Bu elin yoğurduğu milletin, müstakil bir vatan ve devlet için açtığı savaş öyle kuvvetlidir ki Hâmid'in muhayyilesinde, ölümler bile bu harekete katılır. *Arzîler* diyalogunda, *İlhan*, *Turhan* piyeslerinin insan kahramanı, *Tayflar Geçidi*, *Ruhlar*, *Arzîler* diyaloglarının tayf ve ruh kahramanı Dilşad dahi dirilir.

Biz şems-i garibiz

Batsak biz yarın doğarız ihtişam ile (s. 65)

derken kendi adından çok, milleti adına konuşur. Dilşad, Ankara'nın yaydığı taze güç ile Millî Mücadele'ye iştirak eder. Hâmid, konusu 1300'lü yıllarda geçen eserlerinde, tarihe uygun olarak başarılı istilâ savaşları canlandırmaktaydı. 19.-20. yy. tarihiyle ilgili eserlerinde ise savunma savaşları vardır. Ancak savaş şekli ne olursa olsun 1300'lerde ve 1920'lerde aynı kahramanlık mevcuttur.

Böylece Abdülhak Hâmid'in eserlerindeki Osmanlı yürüyüşü sona erer. Biz sözümüzü, Abdülhak Hamid'in tarihi gerçekten yapanın kim olduğuna dair görüşüyle bitirmek istiyoruz. Hâmid'e göre tarih, liderler ve onların idare

³ Yahya Kemal Beyatlı: "O", *İleri*, 12 Mayıs 1922, *Eğil Dağlar*, İstanbul 1966, Yahya Kemal Enstitüsü Yay., s. 116.

sindeki halkın beraberliği ile yapılır. Bu ikisini şekillendiren, tarihten alınmış, bir çok nesiller tarafından işlenmiş, ruh-zihin güçleridir. Tarihî dönemlerin liderleri ve halkı, bu zincire birer halka eklerler⁴.

“THE IMAGE OF OTTOMAN HISTORY IN THE WORKS OF ABDÜLHAK HÂMİD”

Abstract

In the poems and plays of Abdülhak Hâmid, the famous Ottoman poet, a great amount of material related to the Ottoman history were noticed. He commented on certain historical events, figures and cases of the Ottoman history. Hâmid wrote about the practices of the Ottoman rulers such as Murad II, Bayezid I, Mehmed the Conqueror, Selim I and Suleiman the Magnificent and wrote poems reflecting the Ottoman wars took place in the nineteenth and early twentieth centuries. He idealized certain periods of the Ottoman achievements, especially those of the rise and the golden days of the state. Regarding the declining times, he created a mechanism of compensation by giving samples from the glorious past of the Ottomans.

Keywords

Abdülhak Hâmid, history and literature, Ottoman history, striving after glory, nation-state-leader

⁴ Araştırmada ayrıca şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Ömer Faruk Akün, "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret Manzumesi ve İçindeki Görüşler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Nr: VII, 1957, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., s. 61-104; Mehmet Kaplân, "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret Şiiri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Nr. 4, 1988, M. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Yay., s. 53-60; İnci Enginün, "Tanzimat Sonrası Edebiyatta Osmanlıya Bakış", *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul 2000, s. 282-283.

